

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ПОНЯТТЯ “ЗДОРОВ’ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ В ШКОЛАХ МИСТЕЦТВ”

У статті подано результати аналізу спеціальної літератури щодо змісту та структури поняття “здоров’язбережувальне середовище”; з’ясовано сутність основних дефініцій поняття; виявлено його структурно-семантичний аспект. Розкрито сучасний погляд на триєдину сутність здоров’я. Надано власне тлумачення поняття “здоров’язбережувальне середовище у школах мистецтв”.

Ключові слова: здоров’я, середовище, здоров’язбережувальне середовище, школа мистецтв, здоров’язбережувальне середовище у школах мистецтв.

Здоров’я дітей та учнівської молоді – це політика держави, в якій закладено наше майбутнє і за яке ми всі відповідальні. Сьогодні місцем формування здоров’я дитини й виховання свідомого, відповідального ставлення до збереження та зміцнення здоров’я є не сім’я, не медичні установи, а система освіти. Тому метою сучасної освіти є забезпечення не тільки педагогічного, а й здоров’язбережувального ефекту: збереження оптимального функціонального стану організму, стійкого рівня працездатності школярів. Збереження і зміцнення здоров’я дітей, прищеплення навичок здорового способу життя, реалізація всіх можливостей школи у створенні здоров’язбережувального середовища для формування психічно здорової, соціально адаптованої, фізично розвиненої людини має стати найважливішим і пріоритетним завданням будь-якої школи, а особливо шкіл мистецтв.

Мета статті – розкрити семантику феномена здоров’язбережувального середовища в школах мистецтв.

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що спробу дати визначення поняттю “здоров’язбережувальне середовище” робили як російські, так і українські дослідники (Р. В. Безрукавий, Ю. Д. Бойчук, О. Л. Богініч, А. Р. Вирабова, Т. В. Володазька, В. П. Горашук, П. Б. Джуринський, А. А. Морозова, С. О. Омельченко, Г. О. Остапенко, Д. В. Ротфорт, Ю. І. Старосельська та ін.).

Семантика поняття “здоров’язбережувального середовища” закладена в категорії “середовище” і дефініцій поняття “здоров’я”.

Звернемося до сутності поняття “середовище”. Його розуміють у первинному природничо-науковому значенні як оточення, систему, умови або в психолого-педагогічному тлумаченні – як суспільні матеріальні та духовні прояви, які оточують людину.

Укладачі “Тлумачного словника української мови” поняття “середовище” розглядають як соціально-побутові умови, в яких проходить життя людини; як оточення; як природні умови, в яких проходить життєдіяльність якого-небудь організму; як довкілля [8, с. 745].

Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить, що під середовищем мають на увазі сукупність умов і впливів, сукупність психологічних, соціальних і фізичних можливостей і бар’єрів щодо мети діяльності суб’єкта, системи об’єктів і явищ, що набувають особистісного значення для нього (Маарис Раудсепп); сукупність умов (у закладі, родині), яка максимально сприяє особистісному розвитку дітей у значущій для них діяльності (С. І. Подмазін); систему впливів і умов формування особистості, а та-

кож можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні (В. О. Ясвін) [1, с. 67, 69].

На думку Ю. С. Мануйлова, середовище осереднює особистість тим значніше, чим більше тривалість перебування в ній. Багате середовище збагачує, бідне – збіднює, вільне – звільняє, здорове – оздоровлює. Науковець зазначає, що це частина простору, з яким суб'єкт стикається, в якому живе, щось середнє між людиною та простором. Навіть коли індивід пориває з середовищем, він відчуває на собі його вплив [5, с. 89].

Отже, середовище – все те, що оточує людину, безпосередньо впливає на неї та створює умови для розвитку, соціалізації й формування як особистості.

На сучасному етапі поняття й проблема здоров'я вже розглядають на міждисциплінарному рівні. Феномен здоров'я вивчають медики, психологи, філософи, педагоги, соціологи. Аналіз наукових джерел свідчить, що існує велика кількість визначень поняття “здоров'я”.

У монографії Л. І. Іванової [3, с. 27] подано ретельний аналіз дефініцій поняття “здоров'я” й показано, що воно має велику кількість відтінків. Так, науковець наголошує, що поняття “здоров'я” розглядається “з позицій: а) стану (фізичного, функціонального, динамічного, психосоматичного; стану організму людини, стану людської особи, стану пристосованості, стану життя людини, стану життєдіяльності, стану існування, стану рівноваги; стану тіла й розуму, стану благополуччя, стану підготовленості; б) ступеня пристосування, можливості адаптуватися, здатності до адаптації; в) гармонійності фізичного розвитку, рівноваги, гармонійної рівноваги, динамічної рівноваги; г) процесу; динамічного процесу; динамічного феномена; д) цілеспрямованого життя; е) здатності організму; ж) біопотенціалу людини; з) як чинник самоактуалізації” [3, с. 27].

Науковець розглядає поняття “здоров'я” як “природний стан організму, що характеризується його рівновагою з навколишнім середовищем і відсутністю будь-яких хворобливих змін, оскільки рівновага з навколишнім середовищем передбачає адекватність усіх сфер людської особи (фізичної, духовної, соціальної)” [3, с. 30].

На думку Н. І. Коцур, поняття “здоров'я” також є складним і багатограним, адже відображає особливості анатомічної будови тіла, рівень фізичного розвитку органів і організму, тобто здатність зберігати та використовувати своє тіло. Науковець виокремлює духовне, соціальне й психічне здоров'я. “Духовне здоров'я включає в себе рівень свідомості, особливості світогляду, життєвої самоідентифікації, ставлення до сенсу життя, оцінку власних здібностей і можливостей” [4, с. 64]. “Соціальне здоров'я будується на взаємовідносинах із соціумом залежно від цінностей та мотивів поведінки індивіда і зумовлене характером та рівнем економічної, політичної, соціальної та духовної сфер суспільного життя. Психічне здоров'я – суб'єктивна здатність людини адекватно реагувати на внутрішні та зовнішні подразники, уміння врівноважувати свої стосунки з навколишнім світом” [4, с. 64]. У ньому відбиваються аспекти біологічного, соціального і духовного буття людини у світі. Кожна людина самою природою від народження наділена власним потенціалом здоров'я, який часто виявляється до кінця незатребуваним і нереалізованим.

Проаналізувавши цілу низку літературних та наукових джерел, присвячених різним аспектам здоров'я, С. Ю. Путров у монографії вказує, що визначення поняття “здоров'я” базується на різних методологічних підходах та критеріях і сучасні вчені розглядають здоров'я як “здатність людини до оптимального фізіологічного, психічного й соціально-емоційного функціонування” [7, с. 50]. Дефініції поняття “здоров'я”, на думку науковця, – “це стан організму людини, її анатомічних, фізіологічних, біохімічних і психологічних характеристик; гармонійна єдність біологічних, психічних і трудових

функцій, ...; відношення біосоціальної системи з приводу необхідності поновлення її сутнісних сил; динамічний стан організму людини, який характеризується високим енергетичним потенціалом, оптимальними адаптаційними реакціями на зміни довкілля, що забезпечує гармонійний фізичний, психоемоційний і соціальний розвиток особистості, її активне довголіття, повноцінне життя, ефективну протидію захворюванням; ступінь здатності індивіда чи групи, з одного боку, реалізувати свої прагнення і задовольняти потреби, а з другого – змінювати середовище чи кооперуватися з ним; здатність до самозбереження, збільшення життєвої сили людини: пристосовуватися до середовища та своїх власних можливостей, протистояти зовнішнім і внутрішнім факторам, хворобам, старінню та іншим формам деградації, зберігати себе, збільшувати тривалість повноцінної життєдіяльності, поліпшувати можливості, властивості та здібності свого організму, якість життя та середовища проживання, виробляти культурні, духовні та матеріальні цінності” [7, с. 50]. Науковець також відзначає існування трьох рівнів для опису “цінності здоров’я: 1) біологічний – початкове здоров’я передбачає досконалість саморегуляції організму, гармонію фізіологічних процесів; 2) соціальний – здоров’я є мірою соціальної активності, діяльного ставлення людини до світу; 3) особистісний, психологічний – здоров’я – це не відсутність хвороби, а заперечення її в сенсі подолання”. Здоров’я в цьому випадку, за словами С. Ю. Путрова, “є не тільки станом організму, а й стратегією життя людини” [7, с. 41].

Ми підтримуємо Ю. О. Тимошенка, який зазначає, що в контексті цінностей людського життя, “здоров’я” – це інтегральний показник гармонійного розвитку та співіснування активності фізичного тіла й вкладених у нього духовних принципів, що узгоджуються між собою [9, с. 38]. Нам імпонує також думка Л. В. Шуби, яка зауважує, що “здоров’я дитини – це прояв стійкості зростаючого організму до екстремальних і хворобливих впливів, причому стійкість у цьому випадку визначається досягненням оптимальної відповідності основних фізіологічних функцій на певному етапі онтогенезу” [10, с. 191].

Б. Т. Долинський визначає поняття “здоров’язбережувальне середовище” як взаємозв’язок факторів, що “сприяють становленню особистості, ... формуванню потреби в здоровому способі життя шляхом організації простору навчального і вільного часу, приєднання до морально-екологічних цінностей, психологічного захисту фізичного, психічного, соціального та духовного здоров’я, профілактики асоціальних умов, які в сукупності виробляють внутрішню потребу в оволодінні засобами і методами використання можливостей свого організму для підтримки, збереження та зміцнення власного здоров’я” [2, с. 24].

На думку Г. О. Остапенко, здоров’язбережувальне середовище – це сукупність управлінських організаційних і навчальних умов, що забезпечують діяльність учасників освітнього процесу, спрямовану на зміцнення здоров’я та на формування ціннісного ставлення учня до власного здоров’я, його гармонійний інтелектуальний фізичний і духовний розвиток, виховання, освіти та соціалізацію як особистості [6, с. 7].

Як зауважує В. Н. Яковлєв, метою створення здоров’язбережувального середовища є забезпечення високого рівня реального здоров’я, озброєння необхідним багажем знань, умінь і навичок для ведення здорового способу життя, виховання культури здоров’я [11, с. 21]. Саме поняття науковець розуміє як комплексну програму, що базується на відповідній соціальній інфраструктурі конкретного типу і включає в себе освітні, виховні, медичні, адміністративно-управлінські та інші форми роботи щодо забезпечення здоров’я молодого покоління в процесі навчання [11, с. 20].

Висновки. Отже, опрацьовані джерела та власний педагогічний досвід дають змогу зробити висновок: дослідження розкривають лише окремі аспекти окресленої пробле-

ми й теоретично не обґрунтовують сутності феномена здоров'язбережувального середовища в школах мистецтв. Вирішення проблеми ми вбачаємо в тому, як розуміється поняття середовище, здоров'я, як особистість ставиться до власного здоров'я, наскільки дитина, котра навчається у школі мистецтв, усвідомлює фактори ризику власного здоров'я, який вплив на формування здорового способу життя справляють сім'я, школа, соціальне середовище, засоби масової інформації, неформальні спільноти.

Культура й мистецтво – це найважливіші компоненти всебічної освіти, яка забезпечує повний розвиток особистості.

Отже, на наш погляд, здоров'язбережувальне середовище у школах мистецтв формується протягом тривалого часу, відповідно до вікових особливостей дітей та їх майбутньої професії у мережі початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів (музичні, хореографічні, художні, хорові тощо). Воно повинно виробляти таку модель поведінки, щоб забезпечити формування носія культури здоров'я, який усвідомлює необхідність збереження здоров'я у процесі здобуття мистецької освіти. Поняття “здоров'язбережувальне середовище у школах мистецтв” ми розуміємо як інтегративний комплекс соціально-гігієнічних, психолого-педагогічних, культурно-етичних факторів; фізкультурно-оздоровчих освітніх системних засобів у системі навчальних закладів допрофесійної підготовки та загальної середньої освіти через включення основ збереження й зміцнення здоров'я до змісту різних освітніх напрямів, спеціальних тематичних циклів, спілкування в сім'ї та в неформальних спільнотах, використання засобів мистецтва, літератури й засобів масової інформації, що забезпечують психічне, фізичне благополуччя, комфортне моральне та побутове середовище для гармонійного інтелектуального фізичного й духовного розвитку школярів у процесі здобуття ними освіти та розвитку відповідної підготовки молодого митця.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у вивченні стану здоров'я учнівської молоді шкіл мистецтв, освітнього середовища спеціалізованих мистецьких навчальних закладів та педагогічних умов системи підготовки майбутніх учителів фізичної культури до створення здоров'язбережувального середовища в школах мистецтв.

Список використаної літератури

1. Бережна Т. І. Формуємо здоров'язбережувальне середовище у загальноосвітньому навчальному закладі / Т. І. Бережна // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіту наук.-практ. конф. / за ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Беха, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника. – Івано-Франківськ : НАІР, 2013. – Вип. 3. – 467 с.
2. Долинський Б. Т. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Борис Тимофійович Долинський. – Одеса, 2011 – 44 с.
3. Іванова Л. І. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я: теорія та методика : монографія / Любов Іванівна Іванова. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – 600 с.
4. Коцур Н. І. Формування здоров'язбережувального простору в загальноосвітніх навчальних закладах / Н. І. Коцур // Рідна школа : щомісячний науково-педагогічний журнал. – 2012. – № 11. – С. 60–65.
5. Мануйлов Ю. С. Соотношение понятий пространство и среда в контексте управленческой практики [Электронный ресурс] / Ю. С. Мануйлов // Сайт Открытый класс. Сет. образ. сообщества. – Режим доступа: <http://www.openclass.ru/stories/87717>.
6. Остапенко Г. О. Модель формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації здоров'язбережувального навчально-виховного середовища загальноосвітньої школи / Г. О. Остапенко // Педагогічні науки. – 2011. – Вип. 95. – С. 184–191.

7. Путров С. Ю. Біосоціальні технології у контексті здоров'я людини : монографія / Сергій Юрійович Путров. – Київ : Козари, 2014. – 556 с.
8. Тлумачний словник української мови: понад 12 500 статей (близько 40 000 слів) / [за ред. В. С. Калашника]. – 2-е вид., випр. і доп. – Харків : Прапор, 2004. – 992 с.
9. Тymoшенко Ю. А. Парадигмальна направленність фізическої культури и спор-та: методологический аспект / Ю. А. Тymoшенко // Культура и физическое здоровье. – 2010. – № 5. – С. 37–40.
10. Шуба Л. В. Інноваційний підхід до зміцнення здоров'я дітей засобами фізичної культури / Л. В. Шуба // Проблеми сучасної валеології, фізичної культури та реабілітації. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. – С. 191–196.
11. Яковлев В. Н. Формирование здоровьесберегающей среды для студентов высших учебных заведений : учеб. пособ. / В. Н. Яковлев. – Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2010. – 50 с.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2014.

Омельчук Е. В. Структурно-семантический аспект понятия “здоровьесберегающая среда в школах искусств”

В статье представлены результаты анализа специальной литературы по содержанию и структуре понятия “здоровьесберегающая среда”, установлена сущность основных дефиниций понятия; выявлен его структурно-семантический аспект. Раскрыт современный взгляд на триединую сущность здоровья. Предоставлено собственное толкование понятия “здоровьесберегающая среда в школах искусств”.

Ключевые слова: *здоровье, среда, здоровьесберегающая среда, школа искусств, здоровьесберегающая среда в школах искусств.*

Omelchuk E. Structural and Semantic Aspect of the Concept of Health Saving Environment in the Art Schools

Health of children and youth – it is the policy of the State. Place of formation of the child's health is the educational system, the aim of which is to ensure not only teaching, but also the health savings effect.

Preservation and strengthening of health of children, instilling healthy living habits, the implementation of all the possibilities in the creation of school health savings environment for the formation of mental health, social adaptability, physical development, and should be an important priority tasks of any school, especially schools for the arts.

The semantics of the concept of health savings environment lies in the category of “environment” and definitions of the concept of “health”.

Analysis of the literature and their own teaching experience allow the author to conclude that studies reveal only certain aspects of the problem and theoretically justify the essence of the phenomenon of health protection of savers in art schools.

The solution to this phenomenon is the author sees as the concept is understood environmental, health, personality refers to their own health as a child attending the school is aware of the risk factors arts own health.

The concept of “health savings environment in the schools of art” the author understands as an integrative set of socio-hygienic, psychological, pedagogical, cultural and ethical dimensions; health and fitness educational system tools in the education of pre-professional training and general education to include the foundations of health protection and promotion to the content of different educational areas, special thematic cycles, communication within the family and informal communities, the use of art, literature, providing mental physical well-being, comfort and everyday moral environment for harmonious intellectual physical and spiritual development of pupils in the process of their education and the development of appropriate training of the young artist.

Key words: *health, the environment, health saving environment, the schools of art, health saving environment in the schools of art.*